

NEZAŘADITELNÝ FILOSOF VLADIMIR JANKÉLÉVITCH

PELUŠKA BENDLOVÁ, Filosofický ústav Akademie věd ČR, Praha, ČR

*„Tato epocha a já se jeden o druhého
nezajímáme. Já pracuji pro 21. století...“*

Vladimir Jankélévitch

Přední francouzský filosof 20. století Vladimir Jankélévitch se narodil 31. 8. 1903 v Bourges v ruské rodině židovského původu, jež emigrovala do Francie z carského Ruska, aby se ochránila před permanentními pogromy. Zemřel 6. 6. 1985 v Paříži jako emeritní profesor na Sorbonně. Jeho otec dr. Samuel J. byl lékařem a částečně i filosofem, jenž jako první překládal Freuda do francouzštiny – vedle řady filosofických titulů z ruštiny a němčiny.

Když se rodina později přestěhovala do Paříže, absolvoval V. Jankélévitch lycea Montaigne a Louis-le-Grand. Od r. 1922 studoval na École Normale Supérieure na ulici d'Ulm, kde v r. 1936 získal agregaci, jež mu později poskytla možnost vyučovat ve filosofických třídách lycejí v Caen a v Lyonu.

Ještě předtím však v r. 1927 odejel na pět let do Prahy, kde byl jmenován profesorem na Institut français de Prague, neboli na ústavu Ernesta Denise, sídlícího tehdy v Ostrovní ulici 6. Rozvíjel tu širokou pedagogickou aktivitu. Vedl např. několikarocní seminář k evropské mystice, zabýval se interpretačním rozbohem několika kapitol Bergsonovy *Hmoty a paměti*, přednášel o dějinách francouzského sociálního myšlení, o politickém romantismu, a pod. Měl i muzikologické přednášky o Lisztovi a o moderní francouzské hudbě, které jako výtečný klavírista ilustroval na mnohých ukázkách. Pražské prostředí, přestože bylo výrazně frankofilní, mu zprvu připadalo příliš šosácké; nepronikl hlouběji ani do českého filosofického života. Byl tu ostatně vydatně zaneprázdněn i přípravou své disertační práce o pozdním Schellingovi [1] a své první knižní publikace o svém učiteli Henri Bergsonovi [2]. Do Paříže se nakonec vracel s „jistou melancholií v srdci“ a na Prahu vzpomínal s nostalgií. Stačil se tu ostatně oženit, „s blondýnou s krásnými modrýma očima“ (jako prý všechny Češky) a také se do roka rozvést, neboť prý v životě nepotkal ženu tak hašteřivou, s níž bylo možno promluvit nanejvýš tak o skladbě *Na krásném modrém Dunaji*.

Uvedenou doktorskou práci Jankélévitch obhájil v roce 1933 a druhá doplňující disertace (*thèse secondaire*) předznamenala již hlavní předmět jeho celoživotního zájmu – etiku. Námětem této práce byl totiž takový morální fenomén, jakým je *mauvaise conscience* [3]. Vyučoval pak jako *maître de conférences* na univerzitách v Toulouse (1936) a v Lille (1938).

V roce 1939 byl mobilizován a na frontě utrpěl zranění, jež si vyžádalo dvouměsíční pobyt v nemocnici. V následujícím roce jej vichistická, antisemitská vláda zbavila z rasistických pohnutek občanství a vyhodila ho z univerzity. Jankélévitch vzápětí vstoupil

v Toulouse do podzemního hnutí odporu. Po osvobození se stal na určitou dobu ředitelem hudebního vysílání stanice Radio-Toulouse-Pyrénées. V letech 1946 – 1947 opět pokračuje ve svých přednáškách na filosofické fakultě v Lille. V říjnu 1947 zahajuje na přátelské pozvání Jeana Wahla přednášky na pařížském Collège philosophique a sklízí obrovský úspěch v přeplněné posluchárně. V roce 1949 pak konečně vychází plod jeho desetileté soustředěné práce, monumentální třísvazkové dílo *Pojednání o ctinostech* ([4], 86 – 106), to jest jeho etika, jež není podepřena ani metafyzikou, ani náboženstvím, nýbrž je založena na sobě samé. Obě tyto události přispěly k tomu, že byl Jankélévitch v r. 1951 jmenován profesorem na Sorbonně, kde převzal katedru etiky (*philosophie morale*) po prof. René Le Sennovi a vyučoval tu až do r. 1979. V roce 1963 přednášel paralelně i na Svobodné univerzitě v Bruselu.

Historik soudobé francouzské filosofie Pierre Trotignon počítal Jankélévitche k trojici originálních a osobitých myslitelů Lévinas – Ricœur – Jankélévitch, kteří sice „přijali jako implicitní pramen fenomenologii, k níž však každý po svém vystoupil explicitně kriticky“. Třebaže Jankélévitche označuje za „fenomenologa mravnosti“, přiklání se současně k obecně přijímanému názoru, že Jankélévitch je „bezpochyby ten nejobtížněji zařaditelný ze všech soudobých filosofických autorů“ ([5], 79, 88, 93).

Prvopočáteční impuls, který se nakonec ukázal být impulsem trvalým, pocházel pro Jankélévitche od zmíněného již Bergsona a v ještě větší míře od německého filosofa a sociologa Georga Simmela. Shodně je preferoval jako „filosofy života“ překonávající omezenost jednostranně konceptualistického a intelektualistického myšlení. Jankélévitche si nemohla nezískat Simmelova poněkud enigmatická formulace, že „Leben ist Mehr – Leben“, což znamená, že člověk žije v ustavičném „Ještě–ne“, kdy musí přítomný stav neustále překračovat, transcendovat jej (*Selbsttranszendenz*), zdolávat veškeré limity (*Grenzüberschreitung*). V dopise svému příteli Beauducovi (1923) píše Jankélévitch nadšeně: „Život překračuje každou danou formu, ať už je jakákoli, nikdy se nezastaví: a to je podstatné!“ A ze Simmelovy *Tragedie kultury* k tomu dodává: „Život je absolutněm převyšujícím pojmovou dualitu objektu a subjektu“ ([6], 75).

Přes tyto a některé další vlivy zůstal Jankélévitch svůj. Činil tak zcela programově: „Já tvrdošijně kráčím ve svých vlastních stopách,“ ([7], 16) svěřil se v rozmluvě Beatrice Berlowitzové. V tom stál blízko Gabrielu Marcelovi, jenž rovněž choval bytostný odpor k tomu, aby byl nějak zaškatulkován a opatřen etiketou. Jankélévitch i od Marcela hodně získal, navštěvoval jeho páteční soirées v ulici de Tournon, převzal od něho např. distinkci „problém – tajemství“, avšak jeho náboženský světový názor nikterak nesdílel. Jakožto bezkonfesní agnostik dovedl být vůči římskému katolictví i značně ironický.

Jankélévitch se též intenzivně zabýval nejrůznějšími existenciálními otázkami, jež byly jinak doménou filosofů existence. Do rodiny existenciálních filosofů, tím spíše existencialistů, se však nehlásil. Byl rovněž vyhraněně levicově orientován. Ostatně který významný intelektuál či tvůrčí pracovník nebyl tehdy ve Francii nebo i u nás v té či oné míře nebo v tom či onom čase levicový? Rozhodný antifašista Jankélévitch se dokonce v roce 1934 připojil k Lidové Frontě. Po válce pak podporoval socialistického kandidáta na prezidentství. Avšak k žádnému marxismu či jakémukoli jinému –ismu s levicovým zaměřením spojovaným, se Jankélévitch taktéž neznal. Tento svůj zásadní postoj shrnul

v r. 1958 ve dvou sarkastických větách: „Ve Francii není teď místa pro nic jiného, než pro stáda: marxisté, katolíci, existencialisté. A já nepatřím do žádné z těchto farností...“ ([8], 340).

V době velkolepé studentské revolty v máji 1968 se profesor Jankélévitch na rozdíl od svých akademických kolegů nedržel opatrně stranou, nýbrž šel do toho odhodlaně se studenty bok po boku a často jej bylo vidět i v jejich prvních řadách. Takto docházelo dokonce i k tomu, že jimi oblíbený „Janké“ skončil spolu s nimi i na policejním komisařství.

V konečné etapě Jankélévitchova života měla u něho dominantní postavení dvě témata: „vina a odpuštění“ na jedné straně a „čas a smrt“ na straně druhé. Zároveň se jej stále více zmocňovala truchlivá nálada ústící nejednou ve stavy dlouhodobé deprese. Těžko posoudit, zda k oné tématice inklinoval pro tyto své stavy či zda naopak jeho pohroužení do oné tematiky tyto stavy vyvolávalo.

Pro Jankélévitche bylo přímo traumatizující, že jeho kolegové berou na lehkou váhu Osvětím, holocaust a nacistické zločiny vůbec. Bylo pro něj nepochopitelné, že mohou ve svém až zbožňujícím vztahu k Heideggerovi banalizovat jeho příklonění se k nacismu v době Hitlerova uchopení moci; ve svém posledním rozhovoru na jejich adresu rozhořčeně uvedl: „Ty opice četly jen Heideggera a citovaly ho v originále“ ([9], 8).

V této souvislosti se Jankélévitch v otázce viny a odpuštění či nepromlčitelnosti vyslovuje velmi radikálně. Uvedu několik jeho klíčových vět: „Zakouším potřebu prodloužit v sobě utrpení, jichž jsem byl uchráněn“... „Zločin, jenž byl spáchán ve jménu germánské nadřazenosti angažuje národní odpovědnost všech Němců. Karl Jaspers byl první, kdo to rozpoznal. Tím není řečeno, že by měli být Němci kolektivně odpovědní jakožto národ... Zločiny proti lidskosti jsou nepromlčitelné... Máme tu co činit se zločinem metafyzickým. Jsou to v pravém slova smyslu zločiny proti lidskosti, to znamená proti lidské bytnosti (esenci), tedy zločiny proti člověčství (*l'humanité*), proti člověku vůbec. Zapomenout na tento gigantický zločin proti lidskosti by byl nový zločin proti lidskému rodu... Odpuštění zemřelo v táborech smrti“. Jankélévitch byl tímto cítěním a smýšlením natolik niterně prostoupen, že nebyl ani s to si na svém klavíru přehrávat světově uznávaná díla německých hudebních klasiků.

Na závěr ještě k problému a tajemství smrti, jenž je i tématem následujícího překladu z Jankélévitchovy knihy *La Mort*. Námětu této knihy věnoval autor několik rozhovorů [10], z nichž uvádím alespoň několik poznámek: „Smrt je nesmyslem, jenž dává životu smysl. Nesmysl dává smysl tím, že onen smysl neguje“ – „Smrt je radikální jinakostí bez jakéhokoli vztažného bodu k našemu světu. To je absolutní zásvětí, o němž náboženství mlčí“ – „O smrti nemám ponětí, kdybych cokoli o ní věděl, nebyla by to již smrt. Všechny své představy o smrti čerpám ze života, náležejí k životu, jsou výtvoři mé představitivosti“ – „Jak je patrné, dokonce ani náš jazyk není nástrojem vhodným k tomu, aby vyjádřil smrt. Veškeré pojmy, jichž používáme, jsou pojmy empirickými“ – „Nekrofilie je jedním z hlavních rysů křesťanské civilizace, je to její natolik zásadní komponenta, že i náboženství mající odpor k mrtvolám, jako judaismus, podlehly v této otázce christianizaci... Láska k mrtvolám je typicky křesťanská. Katolík je nekrofilem, nekromilem, dává přednost nebožtíkům před živými...“

Vladimir Jankélévitch jako duchovní člověk jemné konstrukce těžce nesl neblahý vývoj kapitalismu směrem ke globalizované bankokracii, doprovázený vyhasínáním duchovna a devastací vyšších kulturních hodnot. Jisté symptomy tohoto vývoje ještě zažil v posledních letech svého života. Dne 2. ledna 1975 konstatoval smutně: „Je opravdu čas opustit tento svět. Místo pro počítače a boha Byznysu“ ([11], 374). Co by asi teprve Jankélévitch pověděl o našem světě dnes?

ODKAZY

- [1] JANKÉLÉVITCH, V.: *L'Odyssee de la conscience dans la dernière philosophie de Schelling*. Paris: Alcan 1933, 357 s.
- [2] Týž: *Bergson*. Paris: Alcan 1931, 300 s.
- [3] Týž: *La mauvaise conscience*. Paris: Alcan 1939, 2. vyd. Paris: PUF 1951, 218 s.
- [4] Týž: *Traité des vertus*. Paris: Bordas 1949, 1484 s. Touto významnou částí Jankélévitchovy filosofie se velmi zevrubně a zasvěceně zabývá Dagmar Smreková, in: *Dobro a cnosť. Etická tradícia a súčasnosť*. Bratislava: Iris 2003, s. 86 – 106.
- [5] TROTIGNON, P.: *Les philosophes français d'aujourd'hui*. Paris: PUF 1967, s. 79, 88, 93.
- [6] JANKÉLÉVITCH, V.: *Une vie en toutes lettres. (Lettres à Louis Beauduc 1923 – 1980)*. Paris: Liana Lévi 1995, s. 75.
- [7] Týž: *Quelque Part dans l'inachevé*. Paris: Gallimard 1978, s. 16.
- [8] Týž: *Une vie en toutes lettres...* cit. op. s. 340.
- [9] KWATERKO M.: Śmierć i filozof. In: Jankélévitch V.: *To, co nieuchronne*. Warszawa: PIW, 2005, s. 8.
- [10] JANKÉLÉVITCH, V.: *Penser la mort*. Paris: Liana Lévi 1994.
- [11] Týž: *Une vie en toutes lettres...* cit. op. s. 374.

PhDr. Peluška Bendlová, CSc.
Akademie věd ČR, v. v. i.
Jiřská 1
110 000 Praha 1
Česká republika
e-mail: bendlova@flu.cas.cz